Donderdag 6 juli 1916 – ochtendeditie

In Vlaanderen.

Stemmingsindrukken.

Berlijn, 29 juni.

In een veroverd land, als gast van de veroveraar, voelt men zich tegenover de bevolking steeds in een scheve positie. Een uitzondering vormden alleen de Poolse Joden, omdat deze vaak de veroveraars als bevrijders beschouwden. Ik heb kunnen waarnemen, dat ook bijna alle Duitse officieren die ik in bezet gebied ontmoet heb, blijken gaven van dit gevoel, in hun omgang met de bewoners van het land. Waar deze bewoners zich waardig gedroegen, of niet al te vriendelijk onderworpen of al te bokkig waren, waren de krijgslieden, voor zover ik heb gezien, gewoonlijk van een kiese hoffelijkheid, die aangenaam aandeed. De officier, die de inboorling afsnauwde, omdat hij niet aangesproken werd in het Duits, is in mijn oorlogsherinneringen slechts een zeer zeldzame verschijning;

Herhaaldelijk heb ik gelegenheid gehad, vooral de door en door achtenswaardige, beleefd koele houding van de Noord-Franse bevolking te bewonderen. Die wordt ook door de Duitsers ten zeerste gewaardeerd. In de beschaafde behuizingen, waar ik ingekwartierd ben geweest, was de behandeling zeer gereserveerd correct, maar vooral correct, en als men dan tenslotte enigszins ontdooide tegenover de neutrale bezoeker, hoorde ik nooit anders dan met ridderlijke rechtvaardigheid spreken van de overheersers. Het was geen angst, want men hield kritiek niet voor zich, maar men woog het kwade af tegenover het goede, en erkende de moeilijkheden der positie van de tijdelijke heren van het land.

Bijzonder pijnlijk voelt men als Nederlander natuurlijk het scheve in de verhouding, als men onder de genoemde omstandigheden Vlaams gebied bezoekt. Men voelt het zelfs tegenover de dode voorwerpen evenzeer als tegenover de mensen. Als ik door de verlaten dorpen aan de kust liep, waar ieder stukgeschoten huis de sporen van een Nederlands opschrift droeg, dan besefte ik huiverend, hoe nabij de strijd ons gekomen is, en welk een band de gemeenschappelijke taal tussen mensen vormt. In het onder eeuwig vuur afbrokkelende Westende, waar ik op rondslingerende gevelborden en klompen geblakerde muur onze goede Hollandse dorpsopschriften las, overviel mij het desolate besef van rampzaligheid oneindig veel bitterder nog, dan in Oost-Pruisische of exotisch aandoende Poolse dorpen. “Als ware es ein Stück von mir”, zoals het in het Duitse soldatenlied heet. Ja, als ware het het eigen land.

En dan de mensen … De overwonnenen in hun steden, in het etappegebied, waar de vrijheid van beweging om begrijpelijke redenen zozeer aan banden moest worden gelegd …

Ik moet hier geen sentimentele beschouwingen houden over eigen gevoelens. Nodiger is, dat ik zeg wat ik zeggen kan: veel is beter dan men vrij algemeen denkt. Neiging, om beschouwingen te houden, voel ik niet in mijn omstandigheden. Genoeg zij: de mensen met wie ik sprak, klaagden niet over de Duitsers. “Wij hebben ze waarlijk niet hierheen uitgenodigd, maar ik zou liegen als ik zegde, dat zij zich niet “deftig” gedroegen”, zo formuleerde het een Gentenaar, die mij tevoren had toevertrouwd, dat hij heimelijk nog Hollandse kranten kreeg. In de winkels is van alles te koop, vooral ook in de bakkerswinkels: alleen maar zeer weinig vlees is er te krijgen. De burgerij zag er goed uit, evenals in Noord-Frankrijk. In Gent was de verbroedering der bevolking met de soldaten zo groot en naar het oordeel der Duitse overheid uit een oogpunt van veiligheid der militaire geheimen zo bedenkelijk geworden, aldus vertelde mij een

der officieren van die overheid, dat men de conversatie in de café's was gaan verhinderen. Men had een verbod uitgevaardigd tegen het bezoeken van estaminets, dat oorspronkelijk ten doel had gehad, de verspreiding van zekere ziekten te belemmeren. Men had het echter uitgebreid om genoemd bijoogmerk, zodat nu, praktisch gesproken, de weinige café's en kroegen, die voor de soldaten openstaan, voor de burgerij verboden zijn, en de grote rest voor alle Duitse krijgslieden een gesloten paradijs vormt.

"En wat hebt gij ermee bereikt", vroeg ik. "In ieder geval, dat de ziektegevallen verminderd zijn." was het antwoord.

Men hield ons aan de leiband en vooral in Brugge hadden wij veel tijd om rond te kijken in de stad en te winkelen. De stemming leek mij opgewekt – naar omstandigheden. Men is echter zeer beperkt in zijn vrijheid van beweging, in het schriftelijk verkeer met verwanten in het overige land. Velen hebben betrekkingen in den vreemde, in de oorlog, in gevangenschap of geïnterneerd in ons land, waarvan zij in één, anderhalf jaar niets gehoord hebben. Dat doet zich gevoelen in de stemming. Maar de Vlaamse gemoedelijkheid leeft voort, in haar aangename breedte. Ieder spreekt een mondje Duits, op zijn manier. Velen menen het hele geheim van deze kunst ontdekt te hebben in de vervanging van "zulle", door "bitte" …

Ik geef slechts vluchtige indrukken uit het etappegebied, na een kort bezoek. Ik heb daar niet, als in Brussel, met mensen gesproken, die scherpe waarnemers zijn, die mij een samenvatting ervan konden geven, hoe het was, en wat er omging in het volk.

Wat ik nog opmerkte, was het verschil in behandeling van de taalkwestie. In Brugge was zoveel als maar mogelijk al het Frans uitgeroeid. De Franse namen der straten waren door Duitse vervangen, slechts de Vlaamse waren blijven staan. Men had dit

uitgebreid tot de opschriften der winkels, ja, hier en daar zelfs tot een al te Frans klinkende voornaam van de winkelier. Met een verbluffende consequentie was de censor met de verfkwast te werk gegaan. Woorden, die Duitse en zelfs Nederlandse puristen in hun land nog als een noodzakelijk euvel duldden, waren hier ter dood gebracht.

Heel andere opvattingen huldigde men te Gent. Daar was de taalkwestie, naar het mij scheen, met verstandige liberaliteit behandeld. Het Duits drong zich nergens op overbodige wijze op. De bekendmakingen van de overheid, waarschuwingsborden enz., waren in drie talen. De grote naamschilden van de straten, die de Duitsers voor hun eigen lieden – m.i. geen overtollige weelde in een Belgische stad – op vele hoeken hadden aangeslagen, droegen de Vlaamse naam.

Ik sprak over dit verschil met een invloedrijk lid van de militaire overheid te Gent. Zijn opvatting van de kwestie was op zichzelf reeds een verklaring voor de heersende liberaliteit. Hij besefte en betoogde, dat iedere bemoeiing van de veroveraars de Vlaamse Beweging op de duur moet schaden. “Tenzij wij hier blijven, maar dan heeft het ook geen haast”, voegde hij er aan toe.

Algemener werd ik te Brussel ingelicht, van volkomen onverdacht Belgische zijde. “Hoe staat ge met de Duitsers” vroeg ik. Mijn zegsman, wiens horloge patriottisch zes uur wees, terwijl de onderworpen klok daarbuiten reeds acht uur sloeg, antwoordde: “Zoals wij Brusselaars eigenlijk met iedere niet-Brusselaar staan. Wij leven met onszelf, en wat niet Brussels is, is voor ons eigenlijk zo goed als lucht. Kijk maar in de cafés, in de trams, waar ook; als een Duitser binnenkomt zult ge geen boze blikken op hem zien werpen, en evenmin welgevallige. Hij raakt ons eenvoudig niet. Zo was het voor de oorlog ook reeds, en niet alleen met de Duitser, maar met

iedereen die wij als provinciaal beschouwden. De Duitsers zijn hier gekomen als veroveraars, maar dat verandert er niets aan: zij dringen niet tot ons door, zij beroeren ons niet innerlijk".

"Maar hoe zijt ge met hun bestuur tevreden", was mijn vraag weer. "Goed, von Bissing doet zijn best. Wij kunnen hem werkelijk rechtvaardig beoordelen. Doet hij iets verkeerd, dan schelden wij niet, maar zeggen wij als objectieve waarnemers: "Nu heeft hij zich vergist", of nu is hij verkeerd ingelicht". Hij wil het goede. Hij luistert ook naar raad van Belgische kant, hij schijnt die zelfs gaarne te horen. Alleen omdat hij het beste wil. Wij zouden onder deze omstandigheden geen betere man kunnen vinden. Het Duitse bestuur is dus goed. Het heeft nog fouten, die zouden ophouden, als wij von Bissing er op wezen. Na rijpe overweging vinden wij het, uit praktisch oogpunt, maar beter die zo te laten. Over ons bestuur hebben wij ons dus volstrekt niet te beklagen.

Natuurlijk zien wij de Duitsers liever vandaag vertrekken dan morgen. En natuurlijk hopen wij vurig, dat hun vertrek gedwongen zal zijn. De eerste verhalen van de grote zeeslag wekten hier grote neerslachtigheid. Niet dat wij reden menen te hebben om de Engelsen te beminnen, maar wij zijn praktisch en zien in hen de enigen nog, die ons met geweld kunnen bevrijden. Alle berichten van Duitse overwinningen werken hier neerdrukkend. Het volk gelooft ze, is ontmoedigd geworden.

Zo staan wij tegenover de Duitsers, tenminste verreweg de meesten van ons. Er zijn ook Vlamingen, die iets van hen verwachten. Ja, die zijn er. Wij anderen hebben alleen weinig te zeggen op hun bestuur. Wij kunnen ons ook nog vrolijk over hen maken. Dat is in ieder geval naar omstandigheden een compliment, nietwaar?

Mijn zegsman sprak ook verder over de economische toestand. Ik wil echter geen positieve dingen vertellen, daar ik hiermee het gebied van onze Belgische correspondenten zou betreden. Ik geef slechts zijn sterk persoonlijke oordelen weer.

… “Het gaat het volk dus niet naar den vleze”, zo concludeerde hij. “Een gedeelte wordt ondervoed”.

“Maar in Duitsland is het toch niet beter? Er is hier meer te koop, het is goedkoper, rijkelijker …

“Ja”, antwoordt hij, “maar wij willen geen vergelijking met de Duitsers. Als het daar weer om gaat, zij gedragen zich correct. Zij laten ons nu alles, wat ons land eetbaars opbrengt. Dat moet er buiten blijven. Maar wij wilden niets met het hele geval te doen hebben, wij wilden normaal leven, en het is voor ons geen troost, als wij krom moeten liggen, dat anderen het nog bekrompener hebben …”

Ik geef deze brokken weer, omdat ik meen daarmee iets opgevangen te hebben van Brusselse stemmingen …

Memoranda (KVdW).

Brussel, 22 juni.

Weer mogen wij iets van de oorlog ZIEN: weer vergeten de Brusselaars, dat bij staat van beleg, a fortiori: van bezetting, alle samenscholing van meer dan vijf personen verboden is (ik heb misschien ongelijk hieraan te herinneren: wij hebben immers een dubbele politie, die werkzaam en ijverig genoeg kan heten!).

Ik beklemtoon: ZIEN. HOREN doen wij de oorlog nog dagelijks, nu eens hier, nu eens daar in de Brusselse voorsteden: het kanon

herinnert ons aan de fronten die wij, gemakshalve, de Maas of La Bassée noemen; en verder horen wij ook van de oorlog, en wij horen er zelfs meer van dan er waarlijk van is. Het zien is ons echter doorgaans onthouden, en wordt dit nog meer en meer. Brussel gelijkt op een Duitse garnizoenstad: de soldaten komen er zich hoofdzakelijk vermaken, de dagen dat zij vrijaf hebben, hetgeen hun alle krijgshaftige norsheid ontneemt. De Duitse soldaat wordt te Brussel idyllisch en gemoedelijk, waartoe de “gute Biere”, die hem in honderden gelegenheden aanlokken, en de Hebe's, die deze taveernen bedienen, ruimschoots toe bijdragen. Alleen de Landsturm blijft droefgeestig: dit toevalsveldgrijs wordt echter door niemand als iets van de oorlog beschouwd; zodat het tot het “zien” van de oorlog weinig meehelpt.

Ditmaal echter zien wij een commandant te paard; twintig passen achter hem aan een luitenant op de stijfste benen der wereld, de ogen koel dweperig gericht naar verten die hij alleen ziet; daarna weer een vijftien meters ijlte, en acht mannetjes in even stijve paradepas. En nu het waarlijk oorlogskundige; een wagen, getrokken door twee Pommerse paardjes, waarop een venijnig smalle mitrailleur. Twintig passen; weer een luitenant naar het vorige model, alleen een ietsje dikker; weer de acht man, op bekwame afstand; weer in gelijke voorwaarden, een mitrailleur. En het schouwspel herhaalt zich zesmaal: zes mitrailleurs en hun bediening, die naar de oorlog trekken. Wat een nieuwsgierigheid wekt, waar ik de Brusselaars niet meer in staat toe achtte ...

Zij, de mitrailleurs, trekken van het zuiden der stad naar het noorden. – “Naar de IJzer”, meent iemand, die blijkbaar de weg kent. – “Welnee!” zegt een ander, “zij gaan immers naar het Russisch front: daar kan men ze best gebruiken! Alleen doen zij een omweg, om ons te verschalken.” - ‘Zij gaan misschien eenvoudig de trein nemen aan

de Noord," verzoent een derde, die een gemompel van instemming mag boeken ...

Terzelfder tijd stappen, aan de overzijde van de plaats drie soldaten af de tram, die blijkbaar met verlof komen: het aangezicht van de Duitse verlofgangers is een ondubbelzinnige spiegel. Zij vragen aan de conducteur, waar zij een grote slagerij kunnen vinden; maar het moet een grote zijn, een heel bijzondere, waar zij de worst zullen vinden, die beantwoordt aan hun verzuchting. De conducteur doet of hij hen niet begrijpt: "De Abattoirs?" vraagt hij met een onnozel gezicht, terwijl hij voortrijdt en het gebaar maakt dat het ver is, heel ver.

Maar de soldaten worden geholpen door een landstormer, wie een lang verblijf in Brussel vertrouwd heeft gemaakt met alle spekslagerijen, hun inhoud, en hun vertrouwbaarheid. Hij geeft inlichtingen: eerst rechts, dan links, dan weer rechts, en nogmaals rechts; waarna zij twee gelegenheden vlak over mekaar vinden; maar zij moeten die nemen aan de linkerhand: die is veruit de beste! - De soldaatjes zijn wel wat verbijsterd: wat is dat Brussel een grote stad! En wat zijn zij zwaar beladen! - Maar zij laten het aan hun hart niet komen: ze zijn immers met verlof! En dan: zal het niet weldra verlof zijn voor altijd: de vrede, waar zoveel van gesproken wordt? Maar toch ...

En de ene zegt tot de andere, terwijl een zalige glimlach zijn zalmkleurig gelaat verlicht:

- "Ach, kameraad, wanneer dan toch kopen wij ons weer eens een goede wandelstok?!" ...

26 juni.

Enkele dagen geleden bracht het toeval hier twee heterogene, door de bezetting samengevoegde zaken samen: het volksonderwijs en de gemeentemagazijnen.

Ik wees er namelijk op, dat de tweetaligheid van het volksonderwijs te Brussel de slachtoffers ervan van een geestelijk genot uitsloot, dat vermoedelijk de Antwerpenaar der mindere standen ten goede kon komen. Hier kan ik aan toevoegen, wat ik voor jaren hier al geschreven heb, dat het onderwijs niet deugt omdat de wet niet wordt toegepast, en dat de wet niet wordt toegepast omdat de opleiding in de kweekscholen dit aan de onderwijzers niet toelaat. Het allereerste werk na de oorlog zal zijn: herinrichting van dat normaalonderwijs, vooral met het oog op de voertaal in het lager onderwijs te Brussel. Hoe dringend dit nodig is, heeft het stadsbestuur voor de stad Brussel, die men overigens niet van overdreven Vlaamsgezindheid kan beschuldigen, bij de toepassing der wet op het lager onderwijs, zoals het Duits beheer die is gaan eisen, ingezien. Bij de toepassing is het gebrek aan Vlaamse leerkrachten hierbij schreeuwend aan de dag gekomen: men kon er niet meer buiten, of men diende in nieuwe normaalscholen (scholen voor onderwijzers) te voorzien.

En nu moet deze alleen dienen om u met vreugde te melden: de staat zal in oktober al een dergelijke school voor jongens openen. De lokalen zijn te Laken gelegen. Dat die school niet moet vrezen gebrek aan leerlingen te lijden, ligt voor de hand: de nieuwe Vlaamse onderwijzers zullen niet moeten duchten lang op een benoeming te wachten, zoals nu wel eens het geval is: het aantal Vlaamse scholen, dat men in Groot-Brussel zal moeten oprichten, staat er borg voor.

Hetzelfde voor de juffrouwen. Met het gevolg, dat ook zij vanaf oktober een Vlaamse normaalschool krijgen. De bestaande inrichting wilde men eerst van Vlaamse leergangen voorzien. Het is echter

gebleken, dat het niet goed ging, zodat men ook voor de meisjes naar een geschikt lokaal uitziet. Grote kosten natuurlijk, nu onder de oorlog. Maar is er beter belegging voor de toekomst, dan te zorgen voor het onderwijs van het volk naar de taaleisen van het volk, tot ontplooien, met de meest logische en zekerste middelen, van de energie van het volk?

Welke elegante overgang mij toelaten zal, van normaalscholen op gemeentemagazijnen te komen, weet ik niet beter dan gij. Ik zoek dan maar liever niet en waag de sprong. Ik heb hier al dikwijls genoeg op het nut van die magazijnen gewezen, om geen nieuwe discussie aan te moeten. Maar wat ik u nog niet heb verteld, is, dat in die gemeentemagazijnen ontzettend wordt gesmokkeld. De lectuur van onze Brusselse bladen is doorgaans weinig hartverwarmend: ge hebt trouwens aan deze Memoranda een staaltje van wat een journalist te Brussel zoal vertellen kan. Er is echter een nieuwe rubriek: die van het bedrog in de gemeentemagazijnen. Grote en kleine bedienden, die, ik zegde het u, heel dikwijls voor niets werken, trekken daaruit het gevolg, dat zij eerst voor zichzelf mochten zorgen en voor hun vrienden, die er wel een vergoedende fooi konden voor over hebben. Raadsleden maken van hun plaats gebruik om denkbeeldige rechten, die de occasionele verkopers niet tegen durven spreken, te doen gelden en tot het einde toe te handhaven. Het is schering en inslag geworden van ingezonden stukken en anonieme brieven, van onderzoeken en aanklachten, die eindelijk vermogen wat afwisseling in ons eentonig bestaan te brengen. Nu is er weer een geval te Oudergem: iemand kon er de zeer gezochte rol van volksuithongeraar spelen bij middel van de waren, die een weinig nauwgezette verkoper van het gemeentemagazijn hem aan de hand deed: aldus slaat men twee vliegen in één klap, hetgeen, in deze barre tijden, zo goed als het enige middel is om nog een draaglijk leven te lijden ...

Gelukkig komt men er meer en meer achter: op dit ogenblik zelfs wordt te Antwerpen het proces gepleit van niet minder dan vijfentwintig uithongeraars ineens, en ik hoor van wel meer gevallen, die binnenkort voor het gerecht zullen komen.

En dan zijn er nog mensen, die spreken van overdrijving, als men durft gewagen van systematische uithongering! ...

Donderdag 6 juli 1916 – avondeditie

Men meldt ons van Belgische zijde:

Canada helpt nog steeds met onverzwakte kracht om de markten van België van levensmiddelen te voorzien. De heer Paul Hijmans, gezant van België te Londen, is dezer dagen, in gezelschap van de hertog van Norfolk, voorzitter van het uitvoerend National Committee for relief in Belgium, een bezoek van dankbetuiging gaan afleggen bij de Hoge Commissaris van Canada te Londen, bij gelegenheid van de aankomst te Falmouth van de Gothland, de zesde boot uit Canada gestuurd uitsluitend met levensmiddelen voor België. De boot is geladen met 5680 ton eetwaren, waarvan de waarde geschat wordt op 2 miljoen frank. Over Rotterdam gaat dit voedsel naar België.